

A NYELVI MEGÉRTÉS ÉS KÖZVETÍTÉS JELENTŐSÉGE GADAMERNÉL

THE IMPORTANCE OF LANGUAGE COMPREHENSION AND MEDIATION IN GADAMER

PODLOVICS ÉVA LÍVIA¹

Absztrakt: Gadamer írott, olvasott, valamint közvetített szövegeket érintő megértésfogalma alapvető az olvasás, s az erre épülő fordítás, de a tolmácsolás végzése során is. A szerző filozófiai hagyományokon nyugvó gondolkodása elválaszthatatlanná teszi az embert a nyelvi közegetől, s létünk részévé teszi a nyelv hermeneutikai tapasztalatát, melyen keresztül a megértés általános folyamata is zajlik. A megértés fokozott fontosságú a nyelvek közti közvetítés során, a hermeneutikai megértés univerzális tapasztalata pedig átfogja a közvetítés szabad tevékenységét. Alkalmazása a fordításelméletben további finomítást nyer Radegundis Stolze vonatkozó fogalmai segítségével.

Kulcsszavak: *nyelvi megértés, hermeneutikai értelmezés, applikáció, nyelvi közeg, egyetértés*

Abstract: Gadamer's comprehension concept concerns the written, read and transmitted texts and it is at the base of not only the reading activity but also the translating and interpreting processes. In his philosophical thinking, people and the medium of language are inseparable from each other. He finds that the hermeneutic experience of language is part of our existence. The process of comprehension itself takes place through this experience. As a consequence, comprehension is increasingly important when mediating between languages: the universal experience of hermeneutic comprehension expands over the free mediating activity. Its application in translation theory is further refined by the relevant concepts of Radegundis Stolze.

Keywords: *comprehension, hermeneutical understanding, application, language as medium, agreement*

BEVEZETÉS

Dolgozatomban Gadamer megértésfogalmának alapvető jelentőségét hangsúlyozom a nyelvi közvetítések során. Célom az, hogy a fordítás/tolmácsolás tevékenységéhez a fogalommal olyan elméleti alapot adjak, mely kidolgozottsága ellenére nem kötöttségeket, hanem szabadságot nyújt az alkalmazóknak, épp ezért könnyen megkedvelhető. Gadamer fő műve, az 1960-ban született *Igazság és módszer* több szem-

¹ PODLOVICS ÉVA LÍVIA
Eszterházy Károly Egyetem Sáropataki Comenius Campus
3950 Sáropatak, Eötvös út 7.
podlovics.eva@uni-eszterhazy.hu

pontból is értelmezhető. Az *Egy filozófiai hermeneutika vázlata* alcímet viselő alkotás egyrészt a „jelenkori hermeneutika alapműve” (FEHÉR 2001: 17), ugyanakkor igaz az is, hogy a mű tanulmányozását sok, nyelvvel foglalkozó szakember megkezdhetetlennek gondolja. Utóbbi azért lehetséges, mert a gadameri mű a nyelvről magáról is érdekes fejtegetéseket tartalmaz. A mű harmadik része, *A hermeneutika ontológiai fordulata a nyelv vezérfonalát követve* olyan új nyelvértelmezést, vagy ahogyan Péter Mónika mondja, *nyelvszemléletet* (PÉTER 2013: 1) mutat be, amely a tradicionális és modern elméletektől is különbözik. Jelen tanulmányban a közvetítéssel való kapcsolata miatt ennek a nyelvszemléletnek a rövid összefoglalását kísérem meg, előre bocsátva az értelmező, Olay Csaba véleményét: „Gadamer álláspontja nem egyfajta nyelvidealizmus, a nyelv nem konstituálja a dolgokat, hanem a dolgok érthetősége, értelmezhetősége csak nyelvben, nyelvi megfogalmazások révén lehetséges.” (OLAY – ULLMANN 2011: 153)

1. A NYELV ÉS A LÉT KAPCSOLATA

1.1. Gadamer kritikai álláspontja

Gadamer nyelvértelmezésének kulcsmondata az, hogy „[a] megérthető lét – nyelv”. (GADAMER 1984: 329) Ezzel a megállapítással teljes mértékben összeköti a létet a nyelvvel, s azt mondja, hogy minden, amit egyáltalán megérthetünk, nyelvi közvetítésen keresztül érkezik meg hozzánk. Gondolataink, a kimondott vagy a leírt szó segítségével teremtünk kapcsolatot a világ többi résztvevőjével, de a világgal magával is. Tudatos tevékenységeink, de érzéki benyomásaink során is a **nyelvileg megformált** s aztán elhangzó, vagy el nem hangzó gondolatainknak megfelelően járunk el a mindennapokban. Ha például azt érezzük, majd ezen érzéki benyomást megértve fogalmazzuk meg magunkban, hogy hideg van kint, esetleg az időjárás-jelentésből is ezt halljuk, akkor kabátot veszünk; ha eszünkbe jut, hogy délután még valamit el kell intéznünk, akkor a gondolat nyelvi formában raktározódik el az agyunkban. Vagyis tényleg minden, amit a létünkben felfoghatunk, a nyelv segítségével történik. Ahogyan a filozófus megfogalmazza: „A nyelv médiuma az, amelyből egész világtapasztalatunk s így a hermeneutikai tapasztalat is kibontakozik.” (GADAMER 1984: 317)

Ehhez a gondolathoz azonban kapcsolódik egy kritikai észrevétel is, mely véleményem szerint érdekes színt foltja a nyelvről szóló elméleti vitáknak. Egyrészt a kritika arra irányul, ahogyan a tudományok tárgyukat az objektív-szubjektív vizsgálhatóság szempontjából látják. Gadamernél ugyanis az objektív vizsgálódás lehetősége mind a tapasztalati, mind a szellemtudományok esetén kétséges. Előbbiek esetében úgy vélekedik, hogy pl. a fizikában a tárgy abszolút megismerhetőségének elve miatt a tudósok a világ vizsgálatának naiv szemléletéről már régen lemondtak, s így a tudomány maga „uralkodásismeretté” (GADAMER 1984: 313) vált. Azonban Gadamer szerint ez nem helyes tudományos alapállás, mert egyrészt a naiv szemlélet elvetése a világban létnek (mint egyfajta rendszerben szervesen részt vevő attitűdnek) az elvesztésével is járt; másrészt pedig a modern tudományokról is megállapítható, hogy relatíve vizsgálják tárgyukat. Kantot idézi itt, miszerint a tudományok:

„Azt ismerik meg, ami van [...] úgy ismerik meg, ahogy térben és időben adva van és a tapasztalat tárgya. [...] A fizika világa sem akarhat a létező egésze lenni. Mert ha volna olyan világegyenlet, amely minden létezőt leképez, úgy-hogy a rendszer megfigyelője is szerepel a rendszer egyenleteiben – még az ilyen világegyenlet is előfeltételezné a fizikust, aki mint a számítás végzője nem a számítás tárgya.” (GADAMER 1984: 314)

Eszerint tehát nem kerülnek kívül tárgyukon a fizika kutatói sem annak vizsgálata közben, így tevékenységük nem lesz objektív. De vajon kívül kerülhet-e valami önmagán, ami mégis a világon belül marad? S a következő kérdés is felmerülhet itt, miszerint szükséges-e a tudományos vizsgálódáshoz, hogy a vizsgálatot végző önmagán is kívül kerüljön, s objektív legyen? Gadamer-nél a jó válasz erre az, hogy van *valami*, ami a tudományok abszolút érvényességén, objektív bizonyítási eljárásain túl, azokon kívül helyezkedik el. Ez pedig a világhoz viszonyuló, azt leírni tudó szubjektumot nem nélkülöző **nyelvi közeg**. Ebből az következik, hogy a világ egészének emberi **szemlélete** (és nem tudományos vizsgálata!) nyelvileg történik. Ebben a szemléletben Gadamer szerint a nyelv nem magánvaló (nem tárgyi jellegű), és nem is relatív, mert nem lehet rajta kívül állni és róla megállapításokat tenni. Minden a nyelven belül van, ez a legkülső értelmes kör.

Érdemes az előbbieket után azt is belátnunk, hogy bár a tudományos módszerek reményeink ellenére nem juttatnak minket abszolút bizonyosságokhoz, a szubjektummal nem kevesebb, hanem több lesz a tudományos tevékenység. A hermeneuta ezt a következőképpen fejezi ki:

„Ez a szellemtudományokra kiváltképpen érvényes, de nem tudományosságukat csökkenti, hanem ellenkezőleg: arra a különleges humán jelentőségre tartott igényüket igazolja, mellyel ősidők óta fellépnek. Bár az, hogy megismerésükben a megismerő saját léte is beszáll a játékba, valóban a »módszer« határát jelenti, de nem jelenti a tudomány határát. Amire a módszer mint szerzőszám nem képes, azt a kérdezés és a kutatás fegyelmezettségével kell és lehet elérni, mely kezeskedik az igazságért.” (GADAMER 1984: 339)

Gadamer tudománykritikája kitér a nyelvelméletekre is. Az előzőekkel teljesen egybehangzón úgy véli, hogy ha a nyelvelméletek a nyelven kívül helyezkedve próbálnak meg a nyelvről megállapításokat tenni, ezzel instrumentumnak, pusztá jelrendszernek tekintik, s ezzel leminősítik jelentőségét. Erről így ír: „Könnyű belátni, hogy az instrumentalista jelelméletek, melyek a szót és a fogalmat készen álló vagy elkészítendő szerszámnak tekintik, elhibázzák a hermeneutikai jelenséget.” (GADAMER 1984: 282) Ezzel ellentétesen Gadamer elképzelése a nyelvről annyira tág perspektívájú, hogy mindent a nyelvi közegbe helyez bele. „A közlésmódok minden különbsége ellenére, megpróbáljuk megőrizni a *gondolkodás és a nyelv megszüntethetetlen egységét*, mely számunkra úgy vetődik fel, mint a *megértés és az értelmezés* egysége a hermeneutikai jelenségben.” (GADAMER 1984: 282)

1.2. A nyelv mint közeg. Beszélgető megértés

Ahhoz, hogy megadja, mi a hermeneutikai megértés, és hogyan is megy végbe, először a szóbeliséget, a *beszédet*, majd az *írásbeli szövegeket*, végül pedig a *nyelv ide-alítását* vizsgálja a szerző. Az elsővel kapcsolatban azt állapítja meg, hogy a „jó” beszéd vagy társalgás olyan folyamat, mely nem függ a beszélgetők szándékától, sokkal inkább önálló életet él, **saját szelleme van, s feltár, megmutat valamit**. Hétköznapi értelemben teljesen más fogalmaink lehetnek a jó beszélgetésről. Gondolhatnánk, hogy akkor jó egy beszélgetés, ha eredményes, vagy az összes szándékolt elképzelésünket közvetítettük benne, avagy ha bizonyos *boldogulási feltételeknek*² felel meg. Előbbiek szerint azonban Gadamernél a beszélgetés és benne részt vevő felek megértése más kritériumok alapján jó vagy rossz.

Felmerül a kérdés, hogy amikor beszélgetünk, akkor már értünk is? Hiszen sejtjük, hogy a „jó” beszélgetés eredménye a megértés kell, hogy legyen. Ennek eldöntéséhez azonban természetesen ismernünk kell a megértés feltételeit is. Vajon, ha „belehelyezkedünk egy másik személybe” (GADAMER 1984: 269), akkor már megértettük? Gadamer szerint erre a kérdésre a válasz nemleges. Szerinte ugyanis a megértés létrejöttéhez, az **értelem tapasztalásához** három dolognak kell teljesülnie. Először is megérteni, amit valaki mond, a **dologban való egyetértést** jelenti, aztán az értelem létrejötte mindig magában foglalja az **applikációt**, végül pedig be kell látnunk, hogy „[a] nyelv az a közeg, amelyben a partnerek kölcsönös megértése és a dologról való egyetértése végbemegy”. (GADAMER 1984: 269)

Összefoglalva az előbbieket, első látásra a legutóbbi **megértéskritérium** a legvilágosabb, hiszen amit valaki mond nekünk, vagy mi neki, azt már mindig is nyelviileg fejezzük ki. Ezen a nyelvi közvetítésen keresztül érvényesül a mondanivaló, mely közvetítésnek több aspektusa is van, pl.: testbeszéd, jelek, hangok. Ez tehát egy közeg. A **dologban való egyetértés** annak a kölcsönös **bizalomnak** a belátása, hogy képesek vagyunk egymás megértésére, ugyanakkor pedig azt is jelenti, hogy van egy **közös nyelv**, és ebből fakadó közös tudásunk, melynek segítségével a beszélgetésben említett dolgokat megnevezzük.

Végül pedig természetesen látnunk kell, hogy mit jelöl az **applikáció** terminus. A fogalmat a történelem megértése kapcsán világítja meg a filozófus: a történelmi emlékekkel való találkozás során a jelenből szemlélő személy és a történelmi tartalom

² Lásd pl. Austin beszédaktus-elméletében. Itt a szerző levezetése szerint az eredetileg a világ állapotát megváltoztató, de azt le nem író performatív mondatok megfelelő körülmények között mégis állíthatnak, leírhatnak akkor, ha bizonyos *boldogulási feltételeknek* tesznek eleget. A feltételek fennállása esetén (ha a mondatot pontosan, a szabályoknak, s a kulturálisan elfogadott körülményeknek megfelelően hajtják végre) a performatív mondatok érvényesek lesznek. Hogy végül mi különbözteti meg egymástól a világot leíró, és a világról állításokat tevő konstatív és performatív mondatokat? Semmi, vonja le a konklúziót Austin. Ezek után bevezeti a beszédaktusokkal végrehajtott cselekedetek hármass hierarchiáját a lokúciós, illokúciós és perlokúciós aktusokat, majd *Előadásai* legvégén a performatívumok osztályba sorolását végzi el (ítélkező, végrehajtó, elkötelező, viselkedő és bemutató performatívumokról beszél).

(pl. egy szöveg) között feszültség támad a meg nem értettség okán. A kettő közötti **horizont-összeolvadás** azonban a megértésben megtörténik. Akkor kerül erre sor, ha a jelenből visszanezű (történeti tudat) ráébred arra, hogy „a megértésben a megértendő szöveget valamiképpen mindig *alkalmazzák az interpretáló jelenlegi helyzetére*” (GADAMER 1984: 218). Fontos tehát a múlt „üzenetének” alkalmazása a jelenre/jelenben. Ez az applikáció. Gondolhatunk itt olyan művészi feldolgozásokra, melyek a régmúlt feledésbe merült mesterműveit a jelenkor nyelvezetével, vagy filmes eszközeivel jelenítik meg újra, s így teszik közérthetővé, s népszerűvé. (Ilyen alkotások Shakespeare drámáinak filmfeldolgozásai korábban Franco Zeffirelli,³ Akira Kurosawa, Robert Polansky, vagy később Baz Luhrmann, rendezésében,⁴ vagy Chaucer művének Pasolini által történő megfilmesítése.) A megértés tehát bizonyos dologban való egyetértést jelent, melyet a beszélgetők egy-egy adott helyzetben magukra alkalmaznak a beszélgetés nyelvi lefolyása során.

1.3. Az írott szövegek nyelvi hagyománya

A fordításokhoz kapcsolható az *írott szövegekre* vonatkozó gadameri gondolatmenet. Ezekben a hermeneutikai jelleg a beszédhez képest még erősebben jelenik meg. A kettő hasonlósága mellett nyilvánvaló a különbségük is: a szövegek csak az őket olvasón keresztül „szólalnak meg”. A szöveg és az olvasó közötti kapcsolat pedig nem más, mint maga a szöveg által közvetített **üzenet**, a **dolog** megértése. Gadamer szerint „azáltal, hogy az interpretáló az írásjelet megértéssé változtatja vissza, maga a dolog szólal meg, amelyről a szöveg beszél” (GADAMER 1984: 272). Az írott szövegekkel való foglalkozást nevezi a szerző **hermeneutikai beszélgetésnek**, melyben a szöveg közvetíti üzenetét egy őt értelmező személyen keresztül. „A megértés végrehajtási formája az értelmezés” (GADAMER 1984: 272). Mivel pedig a szubjektum mindig is részt vesz a szöveg újraalkotásában, ezért lehetséges többféle megoldás a közvetítésre. Az írott szövegek értelmezése során abban áll az igazi hermeneutikai feladat, hogy az üzenetet visszakódoljuk értelemegésszé.⁵

³ Az olasz rendező megfilmesítette *A makrancos hölgyet*, a *Rómeó és Júliát*, és a *Hamletet* is, amivel nagyban hozzájárult ahhoz, hogy ezek a drámák újból közkedveltek legyenek a nézők körében. A rendezőt Fernández Shakespeare legfőbb népszerűsítőjének nevezi, aki a cél elérése érdekében számtalan engedményt tett a tömegeknek. Zeffirelli saját bevallása szerint úgy mutatta be Shakespeare-t, ahogy más korábban még nem (FERNÁNDEZ 1997). Zeffirelli munkája inspirálóan hatott a színházi rendezőkre is, akik a klasszikus művek feldolgozásaihoz meríthetnek tőle. Ld. pl. Gyöngyösi Lilla méltató írását: *Halhatatlan szenvedély – Rómeó és Júlia* (1968). Pasoliniról lásd Csejk Miklós írását az erotika ábrázolásának tárgykörében.

⁴ Összefoglalóan ld. Kenneth S. Rothwell, *Viewing Shakespeare on Film* (2016).

⁵ Az olvasás a hagyományos elképzelés szerint egy dekódolási tevékenység, melyet az általános iskolában sajátítunk el. A folyamatban az olvasás során előbb a vizuális élményt azonosítjuk betűként, majd beszédhangoknak feleltetjük meg, végül pedig a szavakat szegmentáljuk – ez a dekódolás folyamata. Ezt követi a megértés szakasza, melynek során a lexikai egység morfológiai szerkezetének felismerése és a jelentés azonosítása történik. (GÓSY 2008) Bár a folyamatot nem szükségszerűen kíséri értelmezés, azonban már az

Gadamer tág perspektívájú elgondolása tehát látja a folyamatban azt is, aki a szöveget létrehozta, s azt is, aki kódolta. Nála az **áthagyományozott eredeti üzenet** ismételt megszólaltatása, értelemegységé alakítása a visszakódolási folyamat, mely már az érteni vágyó, értelmező olvasóhoz szól. Ami szerinté ugyanis a visszakódolási szinten az olvasó számára megjelenik, az a szöveg tartalma maga, annak teljes idealításában. Kiegészítésképpen megjegyzendő, hogy ugyanez a visszakódolási „művelet” igaz a művészi alkotásokra is. A műalkotásokat is **olvasni kell**. „Minden művészet [...] minden látszólagos szabályos rögzítettsége ellenére olvasásra van szánva” (GADAMER 1997: 277). A művészi alkotásoknak nincs használati értéke, ugyanakkor megvan az a kivételes szerepük, hogy évszázadokon átnyúlva tudnak a jelenben hatni, mert egyfajta *rejtélyes jelenlét* jellemzi őket. Üzenetük a megértésre törekvés során olvasásuk révén felfedhető.

Az előbb vázolt nyelvszemlélet elsődlegesen a *beszéd*, majd az írott *szövegek* jelentőségét hangsúlyozza a *megértés* hármas aktusán belül (egyetértés, applikáció a nyelvi közegben). Az írott szövegekkel való „beszélgetésen” felül, bennük a *szó idealitása* is továbböröklődik, mert a szövegek a múlt egyfajta konzekvens továbbadásának mementói. Az eredeti – alkotásuk korszakától és szerzőjüktől is eltávolodott, elidegenedett – szövegek újbóli élővé varázslása, szóhoz jutni engedése az **igazi hermeneutikai feladat**. Ez a hermeneutikai tapasztalathoz szorosan kapcsolódó nyelvi végrehajtás. A szövegek és interpretálóik közötti beszélgetés, a szövegek beszélni hagyásának története tehát nem valamiféle üldözött metafizikai fogalmisággal terhelt tárgy a filozófusnál. A szöveg beszélni hagyása ugyan nem tudományos bizonyosság, mégis eredményes, ha egyben befogadó nyitottság arra, hogy a „szó, amely hagyományként száll ránk, [...] valóban belénk talál” (GADAMER 1984: 320) Ez azt jelenti, hogy a dolog/üzenet szólít meg bennünket, mintegy kívülről támad ránk, persze csak akkor, ha hagyjuk, hogy megszólítson. Ez pedig közvetlen kapcsolatot jelent a különböző szövegek, a bennük levő „dolog” és az őket megszólalni hagyó ember között.

2. A NYELVI KÖZVETÍTÉS

2.1. Fordítás, tolmácsolás

A következő részben – a *Bevezetésben* leírtakhoz híven – szeretnék a szövegek fordítására és tolmácsolására vonatkozóan néhány megjegyzést tenni. Gadamer ezzel kapcsolatos önéletrajzi vonatkozása *A nyelvek sokfélesége és a világ megértése* című tanulmányában jelenik meg. A tolmácsolás kapcsán szerzett személyes élménye megértette vele a nyelvi közvetítés ezen módjának nehézségét. A lipcsei egyetem rektoraként orosz vendégeket fogadott, akikkel csupán tolmács segítségével tudott szót érteni. Ez az élménye mutatott rá arra, hogy valójában nem partnerével, hanem a tolmáccsal

általános iskolában is törekszenek arra, hogy a mechanizmus elsajátítása után megtörténjen a megértés, pl. ellenőrző kérdések segítségével. A későbbiekben különféle metakogníciós stratégiák alkalmazásával fejleszthető, pl. a gyerekek szövegértési képessége. (TARKÓ 1999)

kell magát megértetnie, ha eredményes beszélgetést szeretne. (PÉTER 2014) A tolmácsolás során tehát nem az egymással indirekten beszélgetők közötti interakcióról van szó, hanem a *tolmács központi szerepéről*. Arról, hogy a fordító előbb magán keresztül érti meg a számára kibocsátott üzenetet; míg ugyanakkor megérti az üzenet címzettjét is, akinek végül olyan összefüggésben továbbítja a közölt szöveget, melyben elvárhatja annak megértését. Péter szerint a fordító értelmező szerepére világít rá az is, „hogy az interpretáció kifejezést eredetileg a közvetítő viszonyra, a különböző nyelveket beszélő tolmács, fordító szerepére használták, majd pedig innen vitték át a kifejezést a szövegek értelmének a feltárására.” (PÉTER 2013: 5)

Gadamer véleménye a tolmácsolás kapcsán teljesen konzekvens azzal, amit a nyelvről, a beszédről, a szövegekről, illetve a szellemtudományok humán jelentőségéről az előbbieken mondtunk. Állítása a fordítói szabadság szempontjából nagyon fontos: „az interpretáló saját gondolatai is mindig eleve benne vannak a szövegértelmezés újraélesztésében”. (GADAMER 1984: 272) Bármiféle közvetítésről is van szó, az eredetitől a közvetített üzenetig eljutás nemcsak fizikai értelemben igényel interpretálót, de az üzenet az interpretálótól egyedivé is válik. Könnyű ezt elgondolnunk, ha a klasszikus műfordítások különböző variánsaira gondolunk. A teljesség igénye nélkül jelzem, hogy Shakespeare műveit másképpen fordította Arany, Petőfi, vagy később Kosztolányi, Szabó Lőrinc vagy Nádasdy Ádám. Mindenki ízlése szerint döntheti el, hogy melyik közülük a számára „legjobban” tetsző, de hogy mindegyik érvényes, sajátos, egyéni fordítás, az bizonyos. Ezzel pedig létjogosultságuk is igazolt.

Előbbiekhöz kapcsolódik a felismerés, miszerint „[a] megzavart vagy megnehezített megértési *szituációkban* tudatosulnak leginkább azok a feltételek, amelyeknek minden megértés alá van vetve” (GADAMER 1984: 269). A *fordítás és tolmácsolás* helyzete az átlagos szövegértelmezésnél nehezebbébb lévén, egyben tanulságosabb is. Ezen tevékenységek vizsgálata segítségével beláthatjuk a megértési aktus komplexitását, s talán azt is, hogy a *hermeneutikai tapasztalatban* a megfelelő szó megtalálása, az adott szó megvilágító ereje segíthet minket. Fehér M. nem túlzó megjegyzése erről az, hogy „Gadamer úgy érti a »szót«, mint ami »a lét felől határozódik meg« - akként a »szóként, melyben igazság történik«”. (FEHÉR 2001: 120)

2.2. A megértés gadameri elképzelése a gyakorlatban

Fontos megjegyzést fűz a közvetítés tevékenységéhez Péter Mónika Gadamer kapcsán. Szerinte a közvetítés problémája „nem a helyes nyelvtudás kérdésében áll, hanem a »dologról való helyes szót értésnek« a problémája [...] hogy hogyan lehet az értelmet úgy megőrizni, hogy közben egy másik nyelvi világban is érthető legyen”. (PÉTER 2013: 4) Az írott szövegek fordítása esetén arra gondolhatunk, hogy pl. a szöveghez való túlzott hűség, a nyelvek különbözőségének okán a fordító felkészültsége szerint túl kell lépni. A szöveg homályossága, vagy többértelműsége esetén például úgy, hogy a fordító önálló, de anyanyelvének megfelelő nyelvi döntéseket hoz.⁶

⁶ Példa lehet előzőkre egy olyan fordítandó/tolmácsolandó szöveg, melynek kifejezései a köznyelvben és egy adott szaknyelvben (pl. műszaki) is megtalálhatóak. Figyelembe véve

Hasonlóképpen megértést, körütekintést igényelnek a nyelvekben megjelenő **hamis barátok**⁷ is. Nem mindegy például, hogy a *HUF 10 billion* kifejezés megmarad-e *10 billió forint*, vagy sikeresen átváltják *10 milliárdra*; hogy a *concrete* melyik értelmét használjuk, a „beton” vagy a „konkrét/tényleges” értelmet; vagy az *action* kifejezésnél bedőlünk-e *barátunknak*, s megértve *leárazásként* közvetítjük a szót *tett/cselekedet* helyett. Ezek a félreérthető helyzetek fordításkor beláthatóan könnyebben kezelhetők, bár mindenképpen nagy figyelmet, értelmezést igényelnek. Tolmácsolás során azonban az adott személy gyorsaságára, józanságára, a szituáció, s a beszélgetőtársak alapvető megértésére van szükség az ilyen helyzetekben. Mivel a jó tolmácsolás inkább beszélgetés (mintsem köznapi értelemben vett fordítás), melyben a felek a tolmáccsal beszélgetnek, így az ilyen és ehhez hasonló helyzetek visszakérdezést, pontosítást igényelhetnek.

Ezzel kapcsolatosan a hermeneuta véleménye az, hogy: „Csak az olyan fordító képes valódi utánalkotásra, aki a *dolgot* szólaltatja meg, melyet a szöveg mutat neki.” (GADAMER 1984: 271)⁸ Eszerint tehát elsődlegesen az a jó közvetítő, aki képes gondot fordítani az adott helyzet megértésére, a nyelvek közötti különbség feltárására és az utánalkotásra, s csak ezután következik, hogy kiválóan használja a nyelveket, melyek között közvetít.

Szerencsés, hogy a fordítói tevékenység az elmúlt évtizedekben tudománnyá nőtte ki magát, s Gadamer hermeneutikai elképzelése ezen belül kiindulási alapot jelent, s így továbbél. A megközelítés hívei szerint a fordítás „olyan emberi tevékenység, amely legjobban a hermeneutikán keresztül jellemezhető” (ENGBERG 1993: 109). A hermeneutikai fordításelmélet kiemelkedő képviselőjeként Radegundis Stolze nevét érdemes megemlíteni, aki elméleti és gyakorlati munkáiban is következetesen ragaszkodik a hermeneutikai kiinduláshoz és kategóriákhoz.⁹ Mindezt azért említem, hogy rámutassak arra, hogy a fordítás tudománya önálló életet él, s benne a gadameri hermeneutika mint az értelmezés tudománya jelentős helyet vívott ki magának.

például, hogy a **waste** köznapi értelemben szemét, de egy gyártó cégnél valószínűleg selejt vagy hulladék értelemben fordul elő, a **waste policy** selejtsökkentési irányelv, vagy hulladékelhelyezési elv is lehet. Miközben ezek teljesen más kimenetelt jelenthetnek, további értelmezésükre van szükség a közvetítéshez. Éppilyen elgondolkodtató lehet a **current situation** fordítása/tolmácsolása, ami jelen helyzet éppúgy lehet, mint áramhelyzet.

⁷ Lásd pl. erről Nikolin Anita cikkét a *Nyelv és Tudományban*: *Faux Amis. Kábszer vagy gyógyszer: mesélnek a hamis barátok*.

⁸ Itt említhető meg, hogy a SCOPOS elmélet célja nagyon hasonló: a közlendő forrásnyelvről célnyelvre való átültetése, ugyanannak a hatásnak az elérésével.

⁹ Stolze elméletében a tematikus, szemantikus, lexikára vonatkozó (befogadási fázis [Rezeptionsphase]), valamint a pragmatikai és stilisztikai (újraalkotó fázis [Produktionsphase]) fordítási kategóriákat különíti el. Fontos szerepet juttat még az intuíciónak (a megértés része) és az összefüggésnek is (Stimmigkeit), mely az ekvivalencia folyamatorientált elképzelése. (STOLZE 2003, STOLZE 2015)

ÖSSZEGZÉS

Végezetül szeretném Gadamer nyelvről, fordításról, tolmácsolásról alkotott elképzeléseit összefoglalni. Az *Igazság és módszer*nek mint a filozófiai hermeneutika alapművének nyelvhez való kapcsolódását az előbbiekben bemutattam. Bármilyen ember értelmileg fordul, már eleve nyelvileg fogalmazható meg. Nem tudunk a nyelven kívül állni. Épp ez a mozgatórugója nemcsak a nyelv és a lét, a gondolatok, hanem a fordítás és a tolmácsolás közötti kapcsolatnak is. A közös nyelv lehet a mozgatórugója a tudományoknak is, különösen ha építő jellegű, termékeny **párbeszédet** tudnak kialakítani a különböző elképzeléseket vallók.

A hermeneuta nagy ívű elképzeléséből több új belátás is következik, köztük néhány a fordítással, tolmácsolással kapcsolatosan. Szerinte a jó fordítás, tolmácsolás elsődlegesen nem a nyelvtani szabályok helyes alkalmazását, vagy a legújabb nyelvi fordulatok használatát jelenti, hanem mindenekelőtt a közvetíteni kívánt szöveg értelmének visszaadását. Ezzel együtt jár, hogy az átdolgozott szövegek eredetitől való eltérése természetes folyamat, hiszen a fordítások értelmezőjük gondolatait is mindig magukban foglalják. A szövegek fordítása során minél inkább lehetővé tudjuk tenni azt, hogy az elidegenedett szövegből a közvetítendő dolog figyelmünk számára szóhoz jusson, és önmagát általunk megszólaltassa, annál jobb munkát végezhetünk. Minél inkább törekszünk a megértésre, annál inkább várható, hogy a fordításunk sikeres lesz. A tolmácsolás feladata során pedig akkor lehet a legjobb eredményünk, ha a közvetítés során mindkét fél helyzetét felfogjuk, illetve ha az üzenet értelmének megragadására törekszünk, majd azt próbáljuk továbbítani a fogadó félnek.

Ezeknek a legjobb képességeink szerint véghezvitt tevékenységeknek aztán még egy nem várt, ám annál kellemesebb következménye is lehet. Az írott szövegekkel való beszélgetés, vagy a tolmácsolás beszélgetése során ugyanis valami más is történhet.

„A sikeres beszélgetésben [a partnereken] a dolog igazsága lesz úrrá, ez pedig új közösséggé formálja őket. A beszélgetésben szót érteni egymással: ez nem annyit tesz, hogy saját álláspontunkat kinyilvánítjuk és keresztülvisszük, hanem annyit, hogy közösséggé változunk, olyanná, melyben nem maradunk azok, ami voltunk. Az igazi beszélgetés nem más, mint megélt együttlét.”
(GADAMER 1984: 264)

IRODALOM

- [1] Austin, J. L. (1962). *How to do things with words: The William James Lectures delivered at Harvard University*. Oxford: Oxford University Press.
- [2] Díaz-Fernández, J. R. (1999). „From an Original Idea by W. Shakespeare”: Franco Zeffirelli’s version of Hamlet. In F. Toda Iglesia et al (eds.) *Actas Del XXI Congreso Internacional Aedean*. Sevilla: Secretariado de Publicaciones de la Universidad de Sevilla, pp. 259—264, online: <https://www.researchgate.net>

- .net/publication/273754974_From_an_Original_Idea_by_W_Shakespeare_Franco_Zeffirellis_version_of_Hamlet (letöltve: 2020. 03. 15.).
- [3] Fehér M. István (2001). *Hermeneutikai tanulmányok I.* Budapest: L'Harmattan.
- [4] Gadamer, H. G. (1984). *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlat.* Bonyhai Gábor (ford.), Budapest: Gondolat.
- [5] Gadamer, H. G. (1997). A kép és a szó művészete. In Bacsó Béla (szerk.) *Kép, fenomén, valóság.* Hegyessy Mária (ford.), Budapest: Kijarat Kiadó.
- [6] Gósy Mária (2008). A szövegértő olvasás. *Anyanyelv-pedagógia.* 1. szám, <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=25> (letöltve: 2020. 01. 25.).
- [7] Gyöngyösi Lilla (2016). Halhatatlan szenvedély – Rómeó és Júlia (1968). *Filmtekercs.hu.* online: <https://www.filmtekercs.hu/kritikak/halhatatlan-szenvedely-romeo-es-julia-1968> (letöltve: 2020. 03. 15.).
- [8] Engberg, J. (1993). Radegundis Stolze: Hermeneutisches Übersetzen. Linguistische Kategorien des Verstehens und Formulierens beim Übersetzen. *Hermes. Journal of Linguistics.* No. 10. 109–114, online: https://www.researchgate.net/publication/40234871_Radegundis_Stolze_Hermeneutisches_Ubersetzen_Linguistische_Kategorien_des_Verstehens_und_Formulierens_beim_Ubersetzen_Tubinger_Beitrage_zur_Linguistik_368_Tubingen_Gunter_Narr_Verlag_1992 (letöltve: 2020. 04. 13.).
- [9] Nikolin Anita (2010). Faux Amis. Kábszer vagy gyógyszer: mesélnek a hamis barátok. *Nyelv és Tudomány Online folyóirat* <https://m.nyest.hu/hirek/gyogyszer-vagy-kabitoszer-meselnek-az-hamis-baratok> (letöltve: 2020. 03. 15.).
- [10] Olay Csaba, Ullmann Tamás (2011). *Kontinentális filozófia a XX. században.* Budapest: L'Harmattan.
- [11] Péter Mónika (2013). A megértés és igazság. Hans-Georg Gadamer nyelv-szemlélete. *Délkelet-Európa – South-East Europe. International Relations Quarterly.* No. 1, Vol. 4, pp. 1–6.
- [12] Péter Mónika (2014). A megértés nyelvisége. A filozófiai hermeneutika nyelv-szemlélete. In Faragó-Szabó István et al (szerk.) *A világunk határai.* Budapest: ELTE Eötvös Collégium Filozófia Műhely. Könyvműhely.hu. online: https://books.google.hu/books?id=bgHTAwAAQBAJ&pg=PA147&dq=gadamer,+lipcsei+egyetem&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKEwiD1_zLrcDoAhXHA-hAIH5SOZBewQ6AEIKDAA#v=onepage&q=gadamer%2C%20lipcsei%20egyetem&f=false (letöltve: 2020. 03. 15.).
- [13] Rothwell, Kenneth S. (2016). “Viewing Shakespeare on Film”. *Encyclopedia Britannica.* online: <https://www.britannica.com/topic/Viewing-Shakespeare-on-Film-1087891> (letöltve: 2020. 03. 15.).

- [14] Stolze, Radegundis (2003). *Hermeneutik und Translation*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- [15] Stolze, Radegundis (2015). *Hermeneutische Übersetzungskompetenz. Grundlagen und Didaktik*. Berlin: Frank & Timme GmbH.
- [16] Tarkó Klára (1999). Az olvasás és a metakogníció kapcsolata iskoláskorban. *Magyar Pedagógia* 99 (2), pp. 175–191.